

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Δ' ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ
ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Πρακτικά

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1983

*ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ
ΤΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ (4ος-9ος αιώνας)
Γενικές κατευθύνσεις τής έρευνας*

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ / ΚΒΕ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΤΡΑΠΕΖΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ»
ΒΑΣΙΛΙΚΗ Ν. ΒΛΥΣΙΔΟΥ, ΑΝΝΑ Β. ΚΑΡΑΜΑΛΟΥΔΗ
ΕΛΕΩΝΟΡΑ Σ. ΚΟΥΝΤΟΥΡΑ-ΓΑΛΑΚΗ, ΘΛΕΜΑΧΟΣ Κ. ΛΟΥΓΓΗΣ

DI

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ Ε.Ι.Ε.	
*Αριθμός εισαγωγής	18191
*Ημερομηνία	27.7.1984

Ἡ ἀνακοίνωση αὐτή εἶναι μία προσπάθεια νά ἀποδοθοῦν ἐνδεικτικά οἱ κατευθύνσεις τῆς ἔρευνας, μιά καί τὰ ἀποτελέσματά της δέν ἔχουν ἀκόμα ὀριστικοποιηθεῖ. Τά 4 μέλη τοῦ ΚΒΕ/ΕΙΕ πού ἔχουμε ἀναλάβει τήν ἔρευνα αὐτή, συνεχίζουμε τὰ ἀδιάκοπα ἐρωτηματολόγια (Queries) στόν Η/Υ πού τροφοδοτεῖται γιά τό τρέχον πρόγραμμα τοῦ Κέντρου μας «Τράπεζα Πληροφοριῶν Βυζαντινῆς Ἱστορίας» (Βυζαντινή Χρονογραφία). Ἡ λειτουργία τοῦ προγράμματος ἔχει ἤδη ἀναλυθεῖ στό Βυζαντινολογικό Συνέδριο τῆς Βιέννης, τόν Ὀκτώβριο τοῦ 1981¹.

Ἡ παρούσα ἔρευνα στηρίζεται στό ὑποαρχεῖο τόπων τῆς «βάσης πληροφοριῶν» (Data Base), καθώς καί στό κύριο ἀρχεῖο χωρίων τῶν κειμένων (Main File). Τό ὑποαρχεῖο τόπων ἀπέδωσε 250 περίπου ἐκκλησίες καί μοναστήρια σάν ὕλικό, καί τό ἀρχεῖο χωρίων τίς ἀντίστοιχες μνεῖες τους στίς πηγές. Τό ὕλικό, βέβαια, δέν εἶναι τόσο πλήρες, ὅσο θά θέλαμε καί ὅσο θά ἀπαιτοῦσε μιά τόσο πολύπλοκη ἔρευνα καί γι' αὐτό τὰ ἀποτελέσματα δέν εἶναι ὀριστικά. Ὡστόσο, τό γεγονός αὐτό δέν ἐμποδίζει νά διαφαίνονται ἤδη οἱ κατευθύνσεις πού ἀναφέρουμε συνοπτικά.

Ἐπάρχουν ἐκκλησίες ἀφιερωμένες σέ ἁγίους, στούς ὁποίους ἀποδίδεται συμβολισμός πολιτικοῦ χαρακτήρα, καί ἐκκλησίες ἀφιερωμένες σέ ἁγίους, στούς ὁποίους δέν ἀποδίδεται τέτοιου εἶδους συμβολισμός. Οἱ πρῶτοι ἅγιοι ἀποτελοῦν ἀποκλειστικό προνόμιο τῆς αὐτοκρατορικῆς δικαιοδοσίας, ἐνῶ οἱ ἄλλοι δείχνουν νά προορίζονται γιά τήν ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική ἀξιοματούχων καί ἰδιωτῶν. Αὐτό ἔχει διαχρονική ἰσχὺ στήν περίοδο πού μᾶς ἀπασχολεῖ (4ος-9ος αἰῶνες). Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν οἱ μεταϊουστινιάνειοι χρόνοι, καί ἰδιαίτερα ἡ περίοδος ἀπό τόν Ἡράκλειο ὡς τόν Βασίλειο Α', στήν ὁποία ὑπάρχουν οἱ ἐξῆς τάσεις: α) μιά αὐτοκρατορική ἐξουσία πού ἀκολουθεῖ τήν παράδοση τοῦ πολιτικοῦ συμβολισμοῦ τῶν ἁγίων, β) μιά πρωτοβυζαντινή ἀριστοκρατία πού σβῆνει χρησιμοποιώντας τούς ἁγίους χωρίς πολιτικό συμβολισμό καί, γ) μιά νέα ἀριστοκρατία πού ἀναδεικνύεται καί τείνει νά πάρει γιά λογαριασμό της ἀπό τούς αὐτοκράτορες τόν πολιτικό συμβολισμό τῶν ἁγίων (ἰδιαίτερα 9ος αἰ. ὡς τήν ἀνάρρηση τοῦ Βασιλείου Α').

Στήν περίοδο πού ἐκτείνεται ἀπό τήν ἴδρυση τῆς Κων/πολης ὡς τήν ἀρχή τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική

ἀκολουθεῖ δύο δρόμους στό ἐπίπεδο τῆς ἰδεολογίας: 1) αὐτοκρατορική ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική μέ συμβολισμό πολιτικοῦ χαρακτήρα. Στήν κατηγορία αὐτή ἐντάσσονται ἐκκλησίες ἀφιερωμένες στή Θεοτόκο (Μαλάλας, σελ. 382/3, Θεοφάνης, σελ. 105), Ἁγία Σοφία (Πάτρια, I, 140), Ἁγία Εἰρήνη (Θεοφάνης, σελ. 23), Ἁγίους Ἀποστόλους (Πάτρια, III, 281)· 2) ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική ἀπό ἰδιῶτες (ἀριστοκράτες, πατρικούς), πού στό ἰδεολογικό ἐπίπεδο εἶναι *κατά μία βαθμίδα κατώτερη* ἀπό τήν αὐτοκρατορική ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική. Οἱ ἀριστοκράτες ἰδρύουν ναούς ἢ μονές πού φέρουν τά ὀνόματα ἁγίων, πού συνδέονται μέ τούς ἴδιους ἢ μέ μέλη τῆς οἰκογένειάς τους, ὅπως Ἰωάννης Πρόδρομος (Θεοφάνης, σελ. 113, Πάτρια, III, 247), Ἐλευθέριος (Πάτρια, III, 275), Θεόδωρος (Πάτρια, III, 225, 234), Γρηγόριος (Πάτρια, III, 243), Θωμᾶς (Πάτρια, III, 249), Ἰσίδωρος, Καλλίστρατος (Πάτρια, III, 269), Ματρώνα (AASS, Nov. III, 810E, 820E) κλπ. Μοναδική ἐξαίρεση ἀποτελεῖ ἡ λεγόμενη Θεοτόκος τοῦ Οὐρβικίου (Πάτρια, III, 220), τοῦ γνωστοῦ πατρικίου καί συγγραφέα, τοῦ ὁποίου ἡ δραστηριότητα ἐντοπίζεται στά χρόνια τῶν προσπαθειῶν τοῦ αὐτοκράτορα Ἀναστασίου νά καταλάβει τή Δύση².

Στά χρόνια πού ἡ αὐτοκρατορία, ἐπιδιώκοντας τήν εἰρήνην κράτους καί ἐκκλησίας στόν ἀγώνα κατά τῶν αἱρέσεων, προσπαθεῖ νά δημιουργήσει τήν ἰδεολογία τῆς οἰκουμεικότητας, δηλ. ἀπό τό 476 περίπου ὡς τόν Ἰουστινιανό, ἐμφανίζονται τά γραπτά τοῦ Ψευδοδιονυσίου Ἀρεοπαγίτη «Περί θείας ἱεραρχίας» καί «Περί ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας». Στά ἔργα αὐτά ἀναπτύσσεται ἡ θεωρία σχετικά μέ τόν κόσμο-κύκλο³, παράλληλα μέ τήν ἐπεξεργασία τοῦ προγράμματος τῆς οἰκουμεικότητας ἀπό τήν αὐτοκρατορική ἰδεολογία τῆς Κων/πολης. Ὁ κόσμος ὡς κύκλος θά πάρει τή μορφή τοῦ τροῦλλου ἀπό τόν ἐκφραστή τῆς οἰκουμεικότητας Ἰουστινιανό καί, ταυτόχρονα περίπου, θά διαμορφωθεῖ ἡ θεωρία σχετικά μέ τόν ἀρχάγγελο Μιχαήλ, ὡς ἀρχηγό τῶν ἐθνῶν, ἀφοῦ τά ἔθνη εἶναι τόσα, ὅσα καί οἱ ἄγγελοι (PG 3, 260).

Χαρακτηριστικό τῆς αὐτοκρατορικής ἐξουσίας πού οἰκειοποιεῖται καί ἐφαρμόζει στήν πράξη τήν ἰδεολογία τῆς οἰκουμεικότητας, ἀποτελεῖ τό γκρέμισμα ἀπό τόν Ἰουστινιανό ναοῦ χτισμένου ἀπό τόν πατρίκιον Σηνάτορα⁴ καί ἀφιερωμένου στόν ἀρχάγγελο πού ἐκπροσωπεῖ τήν ἰδέα αὐτή, τόν Μιχαήλ (Προκόπιος, Κτίσμ. Α', 3, 14-15, σελ. 21/2). Ὁ Προκόπιος ἀφιερώνει ἐξάλλου ὀλόκληρο σχεδόν τό κεφάλαιο 8 τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν *Κτισμάτων* στήν περιγραφή τοῦ ναοῦ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ στό Σωσθένιο. Ἐκτός ἀπό τόν Μιχαήλ στόν ὁποῖο ἀφιερώνει 4 τουλάχιστον πολυτελεῖς ναούς, ὁ Ἰουστινιανός χρησιμοποιοῖ τόν αὐτοκρατορικό θρησκευτικό συμβολισμό στίς χώρες πού προσαρτᾶ: στήν Ἀβασγία πού ἐκχριστιανίζει, ὁ αὐτοκράτορας χτίζει ναό τῆς Θεοτόκου (Εὐάγγριος Δ', 22, σελ. 170).

Ὅπως μᾶς λέει, τέλος, ὁ Προκόπιος, στά χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ τό αὐτοκρατορικό ταμεῖο συμβάλλει στήν ἀνέγερση καί ἀνοικοδόμηση ὄλων τῶν ἐκκλησιῶν τῆς αὐτοκρατορίας (Κτίσμ. Α', 8, 5, σελ. 34).

Μετά τό θάνατο τοῦ Ἰουστινιανοῦ (565) καί ὡς τήν ἐπανάσταση τοῦ Φωκά (602), τά αὐτοκρατορικά ἐκκλησιαστικά οἰκοδομήματα ἀπηχοῦν τήν ἴδια ἀκριβῶς ἰδεολογία στήν ἀρχιτεκτονική. Ἡ διακοπή τοῦ πολιτικοῦ συμβολισμοῦ στήν αὐτοκρατορική ἀρχιτεκτονική γίνεται ὄχι ἐξαιτίας ἐξωτερικῶν κατακτήσεων καί ἀποτυχιῶν (Λογγοθάρδοι, Βούλγαροι), ἀλλά ἐξαιτίας τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων πού ἀναδεικνύονται μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου σέ θάρος τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας.

Ἡ πολιτική τοῦ Λέοντα Γ' Ἰσαυροῦ, ἐκπροσώπου τῆς νέας στρατιωτικῆς ἡγεσίας (θεματικοῦ στρατοῦ), ἔχει ἀντίκτυπο στίς αἰσθητικές ἐκφράσεις τῆς ἐποχῆς του. Ὁ εἰκονομάχος αὐτοκράτορας καταργεῖ κάθε ἄλλο συμβολισμό, ἰδιαίτερα τοῦ πάπα, καί ἐπιβάλλει τόν δικό του⁵. Ἐτσι, ἡ μέχρι τώρα αὐτοκρατορική ἀρχιτεκτονική μέ τόν πολιτικό συμβολισμό της διακόπτεται, καί ἀπό τή διακοπή αὕτη θά ὠφεληθεῖ μακροπρόθεσμα ἡ μελλοντική ἀριστοκρατία πού μόλις ἐμφανίζεται τήν ἐποχή αὕτη. Ὅταν ἡ ἀριστοκρατία αὕτη ἐδραιώνεται στήν ἐξουσία, πράγμα πού συμβαίνει ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 9ου αἰῶνα καί ἐξῆς, συμβιβάζεται καί δέχεται τήν εἰκονολατρεία. Τότε εἶναι πού ἡ αὐτοκρατορική ἐξουσία μέ τόν πολιτικό συμβολισμό της *τείνει νά μετατοπιστεῖ πρὸς τή νέα ἀριστοκρατία*. Ἡ νέα ἀριστοκρατία εἶναι αὕτη, στήν ὁποία ὀφείλεται ἡ ἐπέκταση πρὸς Σλάβους, Ρῶς, Βουλγάρους κλπ., καθώς καί ἡ ρήξη μέ τόν πάπα στά χρόνια τοῦ πατριάρχου Φωτίου, ἐξαιτίας *τῆς ἀσκήσης ἐκ μέρους της καθαρά αὐτοκρατορικῆς πολιτικῆς*. Πρόκειται γιά μιά νέα ἄρχουσα τάξη πού χτίζει ναούς καί μοναστήρια μέ αὐτοκρατορικό συμβολισμό. Αὐτό φαίνεται ἀπό: 1) τήν μνεία τοῦ πάπα Γρηγορίου Β' ὅτι ἰδιῶτες ξοδεύουν τίς περιουσίες τους στίς εἰκόνες καί στήν ἀνέγερση ἐκκλησιῶν («εἰς τάς ἱστορίας καί τάς ζωγραφίας καταναλίσκουσιν οἱ ἄνθρωποι τάς οὐσίας αὐτῶν», Gouillard, TM 3, 1968, σελ. 299-301)· 2) τήν ἀνέγερση ναῶν καί μοναστηριῶν ἀπό ἰδιῶτες, ὅπως εἶναι ὁ Ἀλέξιος Μωσηλέ πού χτίζει μιά μονή στή Χρυσόπολη (Συν. Θεοφ., 109, Ψευδοσυμεών, 632), ὁ Δαμιανός, παρακοιμώμενος τῶν αὐτοκρατόρων Θεοφίλου καί Μιχαήλ Γ', πού χτίζει τήν μονή τά Δαμιανοῦ (Πάτρια, III, 266), ἡ Κασσιανή πού χτίζει τήν μονή τῆς Εἰκασίας (Ψευδοσυμεών, 625), ὁ πατρίκιος Πέτρος πού, τό 865, ἰδρύει τήν μονή τοῦ Εὐάνδρου (Synax. Eccl. Const., 791/2), ὁ πατρίκιος Καρπιανός πού χτίζει ἐπί Κωνσταντίνου Δ' ἐκκλησία γνωστή ὡς Θεοτόκο τοῦ Καρπιανοῦ (Πάτρια, III, 235), ὁ πατρίκιος Ἀντώνιος πού, ἐπί Μιχαήλ Γ' χτίζει τήν ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου τοῦ Νεωρίου (Janin, Geogr. Eccl., III, 198), ὁ πατρίκιος Μιχαήλ πού, τό δεύτερο μισό τοῦ 8ου αἰῶνα χτίζει τήν ἐκκλησία τῆς Θεοτόκου τῶν Ψιχᾶ (P. Van

der Ven, Muséeon N.S. III, 1902, σελ. 103-125), ὁ Μαρτινάκης, πού χτίζει τήν μονή Μαρτινακίου (Κεδρηγός, Β', 128) καί γύρω στό 830, ὁ μάγιστρος Μανουήλ πού χτίζει τήν ὁμώνυμή του μονή (Ψευδοσυμεών, 637, Λέων Γραμματικός, 222). "Όλα αὐτά ἔρχονται σέ προφανή ἀντίθεση μέ τό χωρίο τοῦ Προκοπίου (Κτίσμ. Α', 8, 5, σελ. 34) πού, ἀναφερόμενο στόν Ἰουστινιανό, λέει τά ἑξῆς: «οὐ γάρ οἶόν τε ἦν τούτου βασιλεύοντος ἐκκλησίαν τινα ἢ γίνεσθαι πρῶτον ἢ καταπεπονηκυῖαν ἐπανορθοῦσθαι ὅτι μή ἐκ χρημάτων βασιλικῶν, οὐκ ἐν Βυζαντίῳ μόνον, ἀλλά καί πανταχόθι τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς», πού σημαίνει ὅτι στή διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦταν ἀδύνατο νά χτιστεῖ ἢ νά ἀνακαινιστεῖ μία ἐκκλησία στήν Κων/πολη ἢ σέ ὀλόκληρη τήν αὐτοκρατορία, χωρίς νά πληρώσει τό αὐτοκρατορικό ταμεῖο.

Θά ἔλεγε κανεῖς μέ βεβαιότητα ὅτι στά χρόνια τοῦ Βασιλείου Α' ἐπανερχεται ἡ ιουστινιάνεια οἰκοδομική δραστηριότητα, ἀλλά «προσαρμοσμένη». (Τό Query τῆς 10.10.83 τοῦ ΚΒΕ ἔδωσε ὡς πρός τήν ἐκκλησιαστική αὐτοκρατορική ἀρχιτεκτονική τά ἑξῆς χωρία: 1) αὐτοκράτορες ἀπό τόν Κωνσταντίνο ὡς τόν Ἰουστινιανό 32 χωρία, 2) Ἰουστινιανός 78 χωρία, 3) αὐτοκράτορες ἀπό τόν Ἰουστινιανό ὡς τόν Βασίλειο Α' μόνο 12 χωρία, 4) Βασίλειος Α' 51 χωρία). «Προσαρμοσμένη» σημαίνει ὅτι: 1) ὁ Βασίλειος ὄφειλε νά λάβει ὑπόψη του ὅλες τίς διεθνεῖς ἰδεολογικές καί πολιτικές μεταβολές πού εἶχαν γίνει ὡς τά χρόνια τῆς βασιλείας του ἀπό τόν Ἰουστινιανό καί ἑξῆς καί 2) ὡς πρός τήν δραστηριότητά του στόν οἰκοδομικό τομέα, ὁ αὐτοκράτορας αὐτός ἔπρεπε νά λάβει σοβαρά ὑπόψη του τίς ἰδεολογικο-πολιτικές τάσεις πού εἶχε ἐκφράσει ἡ βυζαντινὴ ἀριστοκρατία⁶, ἰδιαίτερα ἀπό τόν 9ο αἰ. καί ἑξῆς, μέ τή δική της οἰκοδομική δραστηριότητα. Μέ βάση αὐτές τίς δύο δεοντολογίες τό οἰκοδομικό πρόγραμμα τοῦ Βασιλείου Α' περιλαμβάνει: α) τήν ἀνέγερση ἐκκλησιῶν ἀφιερωμένων κατὰ κύριο λόγο σέ ἁγίους μέ συμβολισμό πολιτικοῦ χαρακτήρα, ὅπως Χριστός, Θεοτόκος, προφήτης Ἡλίας, προφήτης Ἐλισσαῖος, ἀπόστολος Παῦλος, ἀπόστολος Πέτρος κλπ. (Συν. Θεοφ., 330, Σκυλίτζης, 164, Συν. Θεοφ., 337, 338/9, 324, 331, 335, 336, 329, 337)· β) τήν ἀνοικοδόμηση ἐκκλησιῶν ἀφιερωμένων σέ ἁγίους μέ ἢ χωρίς πολιτικό συμβολισμό, ὅπως Θεοτόκος, ἀρχιστράτηγος Μιχαήλ, μάρτυρας Καλλίνικος, μάρτυρες Ἐσπερος καί Ζωή, μάρτυρας Ἀκάκιος, μάρτυρας Πλάτωνας, Ἅγιοι Ἀπόστολοι κλπ. (Συν. Θεοφ., 323, 339, 340/1, 325)· γ) τήν οἰκοδόμηση μοναστηριῶν, π.χ. μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Φωκά (Συν. Θεοφ., 340 καί Σκυλίτζης, 165), σέ κτήματα πού, παλιότερα, ἀνήκαν σέ ἀριστοκράτες πού ἔζησαν ἐπὶ Ἀμοριανῶν, π.χ. προάστειο Ἀρσαβήρ (Σκυλίτζης, 86)· δ) τήν αἰσθητὴ μείωση τῆς ἐκκλησιαστικῆς οἰκοδομικῆς δραστηριότητος τῆς βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας, πού ἐπὶ Ἀμοριανῶν ἦταν πολύ μεγάλη: οἱ πηγές πού ἀνα-

φέρονται στά χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Βασιλείου Α', ἄν καί διαφορετικῶν πολιτικῶν ἀποχρώσεων, περιορίζονται στήν ἀπαρίθμηση τῶν ἐκκλησιῶν καί τῶν μοναστηριῶν ποῦ ἀνεγέρθηκαν ἢ ἀνοικοδομήθηκαν μέ πρωτοβουλία τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, χωρίς νά μνημονεύουν ἀνάλογη δραστηριότητα τῶν ἀριστοκρατῶν⁷. Ὡστόσο, δέν ἔλειψαν οἱ ἀνεγέρσεις ἐκκλησιῶν ἀπό ἰδιῶτες. Τό 871, ἡ οἰκογένεια τοῦ δρουγγαρίου Ἰωάννη οἰκοδομεῖ στήν Ἀθήνα ἐκκλησία ἀφιερωμένη στό βαπτιστή Ἰωάννη, τῆ γνωστή ὡς ἅγιο Ἰωάννη Μαγκούτη, καί τήν προικοδοτεῖ μέ κτήματα. Τό 872 ἰδρύεται στή Θῆβα μεγάλη καί πλούσια σέ γλυπτό διάκοσμο ἐκκλησία ἀφιερωμένη στόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Θεολόγο. Τό 873/4, ὁ πρωτοσπαθῆριος καί «ἐπί τῶν οἰκιακῶν» Λέων χτίζει στόν Ὀρχομενό τήν ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Σκριποῦς⁸.

Τά λιγοστά στοιχεῖα γιά τήν οἰκοδομική δραστηριότητα τῶν ἀριστοκρατῶν τήν ἐποχή τοῦ Βασιλείου Α', καθῶς καί ἡ ἀνυπαρξία πληροφοριῶν γιά ἀνάλογη δράση τῆς Δανηλίδας στήν Πάτρα, ἴσως νά ὑποδηλώνουν τήν προσπάθεια τοῦ ἰδρυτῆ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας νά περιορίσει ἀκόμα καί τέτοιου εἶδους ἐνέργειες ἀπό τήν πλευρά τῆς ἀριστοκρατίας. Ὅμως, οἱ πλουσιοπάροχες δωρεές τῆς Δανηλίδας γιά τή Νέα Ἐκκλησία μπορεῖ καί νά σημαίνουν τήν συμμετοχή τῆς ἀριστοκρατίας στήν ἐκκλησιαστική αὐτοκρατορική οἰκοδομική δραστηριότητα. Δέν εἶναι περίεργο ὅτι ὁ ἐκπρόσωπος τῆς νέας ἀριστοκρατίας, ὁ διανοούμενος πατριάρχης Φώτιος περιέγραψε, μετά τήν ὑποταγή του φυσικά στή Μακεδονική δυναστεία, τή Νέα Ἐκκλησία τοῦ Βασιλείου Α', αὐτή τῆ νέα Ἀγία Σοφία, προσαρμοσμένη στίς πολιτικές συγκυρίες τῆς ἐποχῆς (Ὁμιλία 10, Λαούρδας). Ἡ Νέα Ἐκκλησία, στό κοινωνικό ἐπίπεδο συμβολίζει τήν ὑποταγή τῆς ἀριστοκρατίας σέ μιᾶ νέα αὐτοκρατορική ἰδεολογία, σαφέστατα διαφορετική ἀπό τήν ἰουστινιάνεια.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Chryssa Maltezu - T. Lunges - A. Markopoulos - K. Chrysochoides (Κέντρο Βυζαντινών Έρευνών), Τράπεζα πληροφοριών Βυζαντινής Ιστορίας (Βυζαντινή Χρονογραφία), XVI. Internationaler Byzantinistenkongress, Akten, Beiheft I: JÖB 31/1, 1981, Abt, 2.2. — Για μία άπεικόνιση της λειτουργίας του συστήματος, πρβλ. Άννας Β. Καραμαλούδη, Παρατηρήσεις στο θεσμό του πρωτοπατρικού στο πρώιμο Βυζάντιο, Σύμμεκτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 5 (1983), σελ. 161-168 και μηχανογραφικό παράδειγμα στο τέλος.

2. Για τον Ουρβίκιο, πρβλ. J. R. Martindale, The Prosopography of the Later Roman Empire, vol. 2, σελ. 1190-1191, Cambridge 1980. Για τις προσπάθειες του αυτοκράτορα Άναστασίου να καταλάβει τη Δύση, πρβλ. (Τ. Κ. Λουγγής), Ιστορία του Έλληνικού Έθνους, τόμ. Ζ', Άθήνα 1978, σελ. 144/5. Τ. C. Lounghis, Le programme politique des citoyens de l'empire d'Orient après 476; Une répétition générale, στο II. Seminario Internazionale «Da Roma alla terza Roma», Relazioni e Comunicazioni, Roma 1982, σελ. 115-121.

3. «... Έστι τριῖνον καί ἐπί τῶν θεῶν καί οὐρανίων νόων ὁρμή καί κινήσις, ἡ πρός τό θεῖον ἔφεσις, καί ἡ περί αὐτό ὡς περί κέντρον κυκλική χορεία, ὡς ἡ τοῦ κύκλου περί τό σημείον ἦτοι κέντρον, ἀφ' οὗ συνέστη» (PG 3, 233).

4. Για τον πατρίκιο Σηνάτορα, πρβλ. PLRE II, 990-991 καί Τ. C. Lounghis, Les ambassades byzantines en Occident, depuis la fondation des états barbares, jusque' aux Croisades (407-1096), Athènes 1980, σελ. 19, 31, 305.

5. Πρβλ. Κ. Ν. Uspensky, Očerki po istorii ikonoborčeskogo dviženija v vizantijskoj imperii v VIII-IX. vv. Feofan i ego chronografija, Viz. Vrem. 4 (1951), σελ. 244/5.

6. Για τή στάση τῆς πρωτοβυζαντινῆς ἀριστοκρατίας πού σθῆνει, καθώς καί τήν προοδευτική ἀνάδειξη μιᾶς νέας βυζαντινῆς ἀριστοκρατίας, πρβλ. Α. Ρ. Každan, Aristokratizacija vizantijskogo obscestva v VII-IX vv., ZRVI 11 (1968), σελ. 47-53 καί Ἐλεωνόρας Σ. Κουντούρα-Γαλάκη, Ἡ ἐπανάσταση τοῦ Βαρδάνη Τοῦρκου, Σύμμεκτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 5 (1983), σελ. 203-215.

7. Σχετικά μέ τή στάση τῶν ἀριστοκρατῶν ἀπέναντι στήν πολιτική τοῦ Βασιλείου Α' γενικότερα, πρβλ. Βασιλικῆς Ν. Βλυσίδου, Ἀντιδράσεις στή δυτική πολιτική τοῦ Βασιλείου Α'. Διαμόρφωση νέας στρατιωτικῆς ἡγεσίας, Σύμμεκτα ΚΒΕ/ΕΙΕ 5 (1983), σελ. 127-141.

8. Βλ. Δ.Ι. Πάλλα, Ἡ Παναγία τῆς Σκριπούς, ὡς μετάπλαση τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἀρχιτεκτονικῆς σέ μεσαιωνική βυζαντινή, Ἐπετηρίς Ἐταιρείας Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν, τόμ. ΣΤ', 1976/7, σελ. 1-70, ιδιαίτερα σελ. 6 καί ἐξ. μέ μεγάλη ἀνάλυση.

ΟΔΗΓΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΣΗ ΤΩΝ ΜΗΧΑΝΟΓΡΑΦΙΚΩΝ QUERIES ΠΟΥ ΠΑΡΑΤΙΘΕΝΤΑΙ

Οί ἐποχές πού ἐξετάζονται στήν ἀνακοίνωσή μας εἶναι τέσσερις:

1)	ΑΠΟ	01	01	0324	ΕΩΣ	31	07	0527
2)	ΑΠΟ	01	08	0527	ΕΩΣ	15	11	0565
3)	ΑΠΟ	16	11	0565	ΕΩΣ	23	09	0867
4)	ΑΠΟ	24	09	0867	ΕΩΣ	29	08	0886

Γιά κάθε μία ἀπό τίς πῖο πάνω ἐποχές, ἀναζητοῦμε τά χωρία πού ἀναφέρονται στά ἀκόλουθα θέματα:

1)	0702010000	ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ
2)	0802020405	ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ

Σ' αὐτή τήν ἐργασία συνίστανται τά QUERIES 1-8.

Τέλος, γιά κάθε μία ἀπό τίς ἐποχές πού ἐξετάζουμε, ἀναζητοῦμε τά χωρία πού ἀναφέρονται καί στά δύο παραπάνω θέματα, δηλ. ἐκεῖνα πού εἶναι καί ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική, καί αὐτοκρατορικά κτίσματα. Ἐτσι, ἀποκλείονται τά μὴ αὐτοκρατορικά ἐκκλησιαστικά κτίσματα, πού, ἀσφαλῶς εἶναι κτίσματα πλούσιων ἰδιωτῶν (QUERIES 9-12).

